

Omdefiniering av tjänstemannaintresset

Av Svante Nycander

De fackliga friheternas försvarare

Även den som redan tror sig känna både Lennart Bodström och förvecklingarna på arbetsmarknaden under sjuttioalet får många givande inblickar genom memoarboken *Mitt i stormen*. Bodström var ordförande i TCO från 1970 till 1982. Han prickade därmed in den fackliga sfärens mest turbulenta period: de vilda strejkerna i början av sjuttioalet, tjänstemannakonflikten våren 1971, lagstiftningsvågen 1971-76, striden om löntagarfonderna, storkonflikten 1980 – allt mot en bakgrund av ekonomisk stagnation och bittra politiska fejder, särskilt under de borgerliga regeringsåren. Inom TCO var Privattjänstemannakartellens tillkomst en källa till öppen maktkamp.

Plattformen som ordförande i TCO har sin begränsning. Bodström tog fasta på de intressen och ståndpunkter som var gemensamma, han gav TCO en profil genom att vältaligt argumentera för några av de grundläggande fackliga friheterna. En stor fråga i debatten gällde den representativa demokratin inom TCO. Är det rimligt att TCO tar ställning i politiska frågor där opinionen bland tjänstemännen är starkt delad? TCO och Bodström angreps både av borgerliga opinionsbildare och av demokratifilosofier bland statsvetarna. Som framgår av *Mitt i stormen* var jag som skribent i DN rätt ensam bland borgerliga debattörer om att stödja Bodström i denna principfråga. Det är önskvärt, ansåg jag, att de fackliga organisationerna infogar sina avtalskrav i ett samhällsperspektiv. Lönepolitiken blir rimligen mindre grupp-egoistisk i organisationer som aktivt engagerar sig för samhällsutvecklingen i stort.

Kampen om tjänstemannaintresset

Vad som inte direkt framgår av Bodströms bok är hur TCO under hans tid omdefinierade tjänstemannaintresset. Tjänstemännen organiserade sig omkring trettio år senare än arbetarna. Under mellantiden ryckte LO-grupperna fram lönemässigt i förhållande till övriga inkomsttagare, och när tjänstemännen byggde upp sina organisationer på bred front under trettio- och fyrtiotalen var det främst för att försvara sina positioner gent emot LO-kollektivet. Många av deras ledande företrädare var aktiva i borgerliga partier, till exempel sjuksköterskornas ordförande Gerda Höjer, som var riksdagsman för folkpartiet, och Ernst Ahlberg, arbetsledarnas starke man och riksdagsman för högern. Frontställningen mot LO var markant. Under femtiotalets pensionsstrid fruktade tjänstemännen att de skulle tvingas betala en gång till för pensionsförmåner de redan hade. SIF gick stenhårt emot ATP och tvingade TCO att stå neutralt. När LO under sextioalet aktualiserade en utjämning av villkoren mellan arbetare och tjänstemän i fråga om arbetstider, sjukförmåner, pensionsålder och annat uppstod samma oro bland tjänstemännen. Alla insåg att en utjämning måste ske, men kostnaderna skulle bli stora. Skulle reformerna betalas ur arbetarnas löneutrymme eller ur det med tjänstemännen gemensamma löneutrymme? LO angrep tjänstemännens följsamhetskrav och eftersträvade en total-samordning i avtalsrörelserna i utjämningens tecken. Man tvistade om hur arbetarnas löneglidning skulle beaktas och varför tjänstemännens löneökningar till stor del skulle anses ”icke nivåhöjande”.

Kort efter att Lennart Bodström blivit ordförande tycktes TCO vilja hävda tjänstemannaintresset i samförstånd med LO snarare än mot LO. Även i TCO började man tala om den solidariska lönepolitiken som en självklar riktlinje, vilket knappast hade förekommit under Nordenskiölds tid. Bodström höll ett tal vid LO-kongressen 1971 som togs emot med entusiasm, eftersom han var så förstående mot utjämningskraven. Några år in på sjuttioalet accepterade TCO att den särskilda tjänstemannaförmedlingen inom arbetsmarknadsverket avvecklades i enlighet med LO:s uppfattning att en arbetsförmedlare borde kunna förmedla alla slags jobb. TCO hade tidigt verkat för att tjänstemannaförmedlingen skulle byggas ut. LO och TCO bildade en gemensam front i de arbetsrättsliga frågorna. Bodström betonar i boken att TCO drev en annan uppfattning än LO i fråga om skatteskalen – tjänstemännen hörde ju till mellanskikten, inte till de lågavlönade. Men TCO frånträdde sitt eget krav på en automatisk inflationsanpassning av skatteskalen till förmån för årliga skatteomläggningar i samförstånd med LO och regeringen. Eftersom de högavlönade lämnades åt sidan, blev marginalskatten i de övre skikten efter några år helt orimlig.

TCO fick mycket kritik för att man, som det uppfattades, anpassade sig till socialdemokraterna. Primärt var det emellertid en anpassning till LO, en strävan att medverka till en för löntagarna gemensam strategi. Alla inom TCO var inte glada över frontförändringen. Rivaliteten med LO-grupperna i lönefrågorna fanns ju kvar, de som bevakade tjänstemannaintresset i löneförhandlingar kände hur trycket från LO ökade. Förbunden på den privata sektorn kände att de måste konsolidera sig i en stark gemensam organisation innan man, som en jämställd part, kunde inleda någon form av samordning med LO. SIF hade ännu en rätt "borgerlig" prägel, det sas att överingenjörerna hade stort inflytande. Det fanns med andra ord två skilda strategier inom tjänstemannarörelsen, den ena med Bodström, den andra med Ingvar Seregard som banerförare. Denna bakgrund till konflikterna mellan dem och mellan TCO och PTK ges ingen riktig belysning i "Mitt i stormen", snarare får man intrycket att det rörde sig om personlig maktsträvan från Seregards sida.

Historieskrivningen om löntagarfonderna

Löntagarfonderna vållade oerhörda spänningar i TCO. Det var naturligt för TCO att eftersträva en blocköverskridande lösning, vilket i praktiken innebar att man hoppades på en kompromiss mellan socialdemokraterna och folkpartiet. TCO:s fondexpert Jan-Erik Nyberg var under en period sekreterare i en fondgrupp i folkpartiet, ledd av Carl Tham. Länge såg det ut som om socialdemokrater och folkpartister skulle kunna nå en överenskommelse, "till vilken TCO i så fall hade varit berett att ansluta sig", skriver Bodström. Varför blev det ingen överenskommelse? Hans förklaring är att folkpartiet gjorde en helomvändning 1979 på grund av moderaternas framgångar och de egna förlusterna i valet samma år. Karl Erik Nilsson, som företrädde TCO i den statliga fondutredningen, har tidigare sagt samma sak. Folkpartisterna skulle ha känt sig brända av ett alltför nära samarbete med socialdemokraterna inför kärnkraftsomröstningen och därför distanserat sig från fondförslaget.

Som jag visat i min bok *Makten över arbetsmarknaden* (SNS Förlag) är den versionen inte korrekt. Det är sant att folkpartiet stod nära socialdemokraterna och LO och TCO några år i mitten av sjuttioalet, då Carl Tham var tongivande. Men folkpartiets landsmöte beslöt 1978 att fondsystemet måste rymma ett individuellt ägande, vilket stred mot den kollektivistiska principen i de olika förslagen från LO, SAP och TCO. Ändå fortsatte försöken att nå en blocköverskridande lösning. När Hjalmar Mehr avgick som ordförande i fondutredningen 1979 utsåg Ullsten-regeringen, på förslag av Olof Palme, Allan Larsson till hans efterträdare. Det visar att folkpartiet alltjämt hoppades på en gemensam lösning (just i det skede då

partierna gick samman i linje 2 inför folkomröstningen). Allan Larsson intervjuade ingående alla ledamöter i utredningen och lade sedan fram ett stort kompromissförslag om löntagarfonder, grundade på lönebaserade avgifter och vinstdelning, att förvaltas lokalt av ekonomiska föreningar. En del av pengarna skulle återgå till löntagarna som individer efter en viss spärrtid. Förslaget togs väl emot av folkpartiet och centern, medan socialdemokraterna och LO var kritiska. Kjell-Olof Feldt och Ingemar Eliasson (folkpartisten i utredningen) försökte under våren 1980 överbrygga klyftan, men förgäves.

Allan Larssons förslag var, såvitt känt, det enda seriösa försöket att skapa en kompromiss över blockgränsen. Att det misslyckades berodde framför allt på socialdemokraterna. Olof Palme visste att fondfrågan var en belastning i valrörelserna. Varför tog han inte chansen till en kompromiss, utarbetad av Metalls förre utredningschef? Det skulle ha fört frågan ur stridslinjen.

Palme har själv gett ett svar. Han redogjorde för sin strategi i socialdemokratiska parti-styrelsen hösten 1977: ”Jag beskylls ibland för att ta alltför mycket hänsyn till folkpartiet. Jag tycker det är likgiltigt vad folkpartiet tycker. Det centrala är TCO.” Palme beskrev därefter hur LO och TCO höll på att skapa en enad löntagarfront, som socialdemokraterna skulle kunna ansluta sig till. ”Sedan lär väl folkpartiet följa – det ordnar sig nog. Men det är förstås en fördel om de spricker...” Palme tyckte sig således kunna strunta i folkpartiet, eftersom han litade på att TCO skulle medverka i en löntagarfront. Men TCO:s uträkning var i stället att Palme först skulle göra upp med folkpartiet, sedan kunde TCO ansluta sig.

Hur kunde man missförstå varandra så? Bodström och Karl Erik Nilsson lyckades tydligen inte förmedla hur livsviktigt det var för TCO att en lösning blev blocköverskridande. Det borde å andra sidan Palme ha förstått själv. Han hade ju sett hur TCO lamslagits i den blockskiljande pensionsfrågan på femtiotalet. Även de mest intelligenta låter sig ibland luras av önsketänkande.